

کیمبرلی رنلڈز
ترجمہ ی مہدی حجوانی

ادبیات کودک

جان کلام / ۱۳
یک معرفی بسیار کوتاہ

مؤسسه‌ی نشر افق بر اساس قانون بین‌المللی «حق انحصاری نشر اثر» (Copyright)
و از طریق عقد قرارداد با ناشر اصلی (انتشارات دانشگاه آکسفورد)
و نویسنده‌ی کتاب (Kimberley Reynolds) امتیاز ترجمه‌ی فارسی
کتاب Children's Literature را خریداری کرد.

فهرست تصاویر

۱. متن دوزبانه‌ی کمنیوس (لاتین + زبانی دیگر) هم هدف آموزشی دارد و هم کتابی تصویری با اهدافی بلند پروازانه است؛ کتابی که می‌کوشد تصویرهایی ذهنی برای مخاطب فراهم کند تا از آن طریق، هر اسمی به معنای خودش دلالت کند و به خشک و غیر عملی بودن این روش هم اهمیتی نمی‌دهد. قصد کتاب، آموزش به کودکان از طریق سرگرم کردن آن‌ها است. ۲۹٪

۲. این دختر برای کسب درآمد ... یکی از بی‌شمار کارت‌هایی است که که جین جانسون در دهه‌ی ۱۷۴۰ برای فرزندانش ساخته است. ۳۷٪

۳. در هم‌آمیزی قطع کوچک و ارائه‌ی پرازریزه‌کاری. در کتابخانه و قفسه‌ی کتاب. و رواج قفسه‌هایی پراز کتاب‌های تمام مینیاتوری - یکی از ویژگی‌های جریان خلاق بود که در بازاریابی برای خوانندگان کودک و نوجوان مؤثر افتاد. ۴۰٪

۴. این داستان، از متنی ساده به همراه عروسک کاغذی استفاده می‌کند تا به کودکان مزایای حرف گوش کردن و فروتنی را بیاموزد. ۷۴-۷۵٪

۵. «تاریکی بر شما غلبه می‌کند.» از کتاب درخت سرخ (۲۰۰۱) (The Red Tree) نوشته‌ی شون تان (Shaun Tan) تعاملی میان متن موجز (Minimal) و مجموعه آثار نقاشی اکسپرسیونیستی شون تان است که خواننده را در هر سنی یاری می‌دهد تا در حس ناامیدی و انزوا کندوکاو کند. ۱۱۲٪

۶. زندگی و پرسیه‌زنی‌های یک موش (The Life and Perambulations of a Mouse) دوروثی کیلنر (Dorothy Kilner) (c. ۱۷۸۳). او یکی از بی‌شمار زنان نویسنده‌ی قرن هجدهم است که راه‌های جدیدی برای جذب خوانندگان کودک خود از طریق اعمال تجربیات نوآورانه‌ای برای صدای روایی و زاویه‌ی دید (Point of view, narrative) یافتند. در این مورد، راوی داستان یک موش است. ۱۴۵٪

۷. تصویر شرلی هیوز (Shirley Hughes) برای داستان «در مهمانی» (At the Party) از کتاب خواهر کوچک آتش‌پاره‌ی من (۱۹۵۲). خواهر کوچک آتش‌پاره‌ی من و هری شیطنونه (Bad Harry) مخفیانه تمام دسرهای جشن تولد می‌خورند و شکم‌درد می‌گیرند. ۱۶۰٪

۸. لورن جایلد، این منم، کلاریس بین (۱۹۹۹) (Clarice Bean, That's Me) اتاق کلاریس. کلاریس می‌کوشد سهم خود را از اتاق خواب شریکی با برادرش جدا کند تا در زندگی شلوغشان، کمی فضای خصوصی برای خودش؛ دست و پا کند. ۱۶۴٪

۹. یادگاری برای بچه‌ها (A Token for Children-1671) نوشته‌ی جیمز جینوی (James Janeway). این تصویر سرصفحه‌ای (frontispiece) نشان می‌دهد کودکانی که کتاب‌هایی مانند کتاب‌های جینوی را مطالعه می‌کنند، به بهشت می‌روند. ۱۷۲٪

فهرست

پیش‌گفتار مترجم / ۱۱

قدردانی مؤلف / ۱۵

مقدمه: ادبیات کودک چیست؟ / ۱۷

فصل اول: تاریخ اجمالی نشر آثار کودکان به زبان انگلیسی / ۲۴

فصل دوم: مطالعات مربوط به کتاب کودک چرا و چگونه انجام گرفته‌اند؟ / ۶۳

فصل سوم: تغییر و تحول در متن‌های مرتبط با کودکی / ۱۱۱

فصل چهارم: گونه‌ها و نسل‌ها - مورد: داستان‌های خانوادگی / ۱۳۶

فصل پنجم: دورنمای آینده / ۱۶۵

فصل ششم: مباحث اخلاقی در ادبیات کودک / ۱۸۷

کتابشناسی (انگلیسی) / ۲۰۹

نمایه / ۲۱۷

۱۰. استراول پیتراثرهاینریش هافمن (۱۸۴۵). سرنوشت هریت، کودکی که با کبریت بازی می‌کرد در لحن و اهمیت بسیار با مرگ دلخراش آگوستا نوبل (Agusta Noble) در کتاب خانواده‌ی فرچایلد (۱۸۱۸) (Fairchild Family) نوشته‌ی خانم شرود (Mrs Sherwood) تفاوت دارد. مجازات آگوستا به علت غرور و خودبینی اوست. دخترک هنگامی که می‌خواهد با نور شمع خود را درآینه ببیند، به شدت می‌سوزد. ۱۷۶-۱۷۷

۱۱. تصویری از کتاب ادی و جیپسی (۱۹۳۵)، اثر الکس ودینگ و جان هارتفیلد. این تصویر که نشان‌دهنده‌ی دوستی بین طبقات و نژادهای مختلف است، در کتاب‌های مدرن کودکان در دهه‌های ۱۹۲۰ و ۱۹۳۰ بسیار رایج بود. ۱۸۴/

۱۲. کلبه‌ی عمو تام بارها و بارها برای بچه‌ها بازگویی شده است. چنین تصاویری که جدایی مادر از فرزندش را نشان می‌دهد، تأثیر بسیاری در ایجاد همدردی برای جنبش الغای بردگی داشت. ۱۹۹/

۱۳. The Man ۱۹۹۲، اثر ریموند بریگس. آدم کوچولوی بریگس مصمم است که به علت اندازه و ابعاد کوچکش، نادیده گرفته نشود و نمی‌خواهد طبق کلیشه‌ای منفی با او رفتار کنند. این داستان همچنین با کلیشه‌های مربوط به جنسیت نیز مقابله می‌کند و به پسرک داستان این توان را می‌بخشد که وجه مردانه‌ی وجود خود را به عنوان جنبه‌ای مشروع و منطقی پرورش دهد. ۲۱۱/

مقدمه

ادبیات کودک چیست؟

اصطلاح "ادبیات کودک"، بیرون از فضای دانشگاهی، به طور گسترده و بدون بحث و جدل‌های نظری، معنایی روزمره دارد. از روزنامه و دیگر رسانه‌ها گرفته تا مدارس و اسناد دولتی، همه اشتراک فهم دارند که این نوع ادبیات، به متن‌هایی اطلاق می‌شود که نوشته شده‌اند تا از سوی کودکان و نوجوانان خوانده شوند؛ نوشته‌هایی که ناشران آثار کودکان منتشر و سپس انبار می‌کنند تا به تدریج در قفسه‌های ویژه‌ی کودک و نوجوان در کتاب‌فروشی‌ها عرضه شوند. گاه پرسش‌هایی در این زمینه مطرح می‌شوند که چه مطالبی برای مخاطب نوجوان مناسب‌اند. به عنوان مثال پرسشی که معمولاً با دلواپسی درباره‌ی محتوا مطرح می‌شود، این است: "آیا این نوشته بیش از حد صراحت جنسی ندارد؟ آیا بیش از اندازه ترسناک نیست؟ آیا به لحاظ اخلاقی بیش از حد پیچیده و مبهم نیست؟" گاهی پرسش‌های معطوف به تناسب متن با مخاطب، بازتاب نگرانی‌های سؤال‌کنندگان نسبت به سبک کار است: "آیا از نظر قواعد دستور زبان نادرست نیست؟ آیا زبانی توهین‌آمیز ندارد؟ آیا حاوی

از اینکه گفته شود دو عنوان بزرگسال و کودک، دو حوزه‌ی متفاوت را در کار نشر پیشنهاد کرده‌اند. هر دو نوع ادبیات کودک و بزرگسال بازتاب دیدگاه‌هایی درباره‌ی مقصد زندگی، طبیعت و همچنین طرز نوشتن در لحظه‌ای معین هستند. این دو نوع ادبی، در بسیاری از مسائل مربوط به فن آوری و نظام توزیع، سهم‌اند. اغلب تولیدکنندگان آثار بزرگسالان و کودکان و حتی بعضی از متن‌ها یکسانند. با این وجود، اصطلاح ادبیات کودک در سطحی وسیع به کار می‌رود و در نتیجه پیش از آنکه درباره‌ی کاربرد این اصطلاح بحث شود، باید بدانیم چگونه به کارش ببریم.

در حال حاضر، هر قالبی را که فرض کنید، از قصه‌های عامیانه و قصه‌های پریان، اسطوره‌ها و افسانه‌ها، ترانه‌ها و قصه‌های منظوم گرفته - یعنی بسیاری از آن‌ها که به دوران پیش نوشتاری برمی‌گردند - تا قالب‌هایی که امروزه یعنی دوران استفاده از الفبا و حرف‌نگاری را در برمی‌گیرند، همچون کتاب‌های الکترونیکی، ادبیات هواداران^۱ و بازی‌های رایانه‌ای می‌توانند زیر چتر ادبیات کودک قرار گیرند. به علاوه، ادبیات کودک در فضای پژوهش و تدریس، تمام گونه‌ها (ژانرها)، قالب‌ها و رسانه‌ها را در برمی‌گیرد؛ همچنین تمام دوره‌ها، جنبش‌ها و انواع نوشته‌ها را از هر گوشه‌ی دنیا شامل می‌شود و اغلب با امور زودگذر و تجاری نیز مرتبط است. ادبیات کودک معطوف به آثاری است که راهی به دنیای نسل نوگشوده و به این جهت عرضه شده‌اند تا از طریق تناسب یافتن با دنیای خوانندگان نسل نوبه عنوان ادبیات کودک مورد توجه قرار گیرند. این آثار در گذشته، در شمار خواندنی‌های کودکانه بودند، اما امروزه تقریباً به طور انحصاری به دنیای فرهیختگان تعلق دارند. فصل دوم به پیامدهای تنوع در چگونگی ادبیات کودک می‌پردازد. اکنون این نکته باید جا بیفتد که

الفاظ رکیک یا کوچه بازاری نیست؟ آیا این نوشته‌ی تجربی، تأثیر آموزه‌های مدارس رابی اثر نمی‌کند یا به تدریج عاداتی ناپسند را جانمی‌اندازد؟^۲ به تازگی بسیار اتفاق افتاده که شمار زیادی از بزرگسالان، کتاب‌هایی را می‌خوانند که در اصل به عنوان ادبیات کودک منتشر شده‌اند: کتاب‌های هری پاتر، نیروی اهریمنی‌اش^۳، ماجرای عجیب سگی در شب^۴، دزد کتاب^۵، پرسپولیس^۶. بحث‌های بسیاری در این خصوص درگرفته که آیا چنین کتاب‌هایی برای بزرگ‌ترها مناسب‌اند و آیا این نوع مطالعه، نشانه‌ی افت و سطحی شدن فرهنگ نیست؟ هر چه باشد، به طور کلی، [بیرون از حوزه‌ی آکادمیک] "چستی ادبیات کودک" بدیهی‌انگاشته شده است.

در مقابل، برای آنان که مدرس یا پژوهشگر حوزه‌ی ادبیات کودک هستند، این اصطلاح سرشار از پیچیدگی است. در واقع، ژاکلین رز^۷ در یکی از بحث‌برانگیزترین مطالعات ادبیات کودک در قرن گذشته، (۱۹۸۴) سخن از «ناممکن بودن» ادبیات کودک به میان آورده. وی درباره‌ی طبیعت ارتباط میان بزرگسال و کودک در آثار تخیلی سخن گفته است. در فصل دوم این کتاب، به دغدغه‌های او و نیز موضوعات نظری دیگری که سبب پیچیدگی مطالعه‌ی ادبیات کودک شده‌اند، خواهیم پرداخت. اما از راه‌های گوناگون و حتی با نگاهی عمل‌گرایانه می‌توان گفت که عبارت «ادبیات کودک ناممکن است»، به عنوان زمینه‌ی مطالعه، گزاره‌ای بیش از اندازه، باز و بی‌شکل است. واقعیت این است که هویت و اندامی واضح و قابل شناسایی برای ادبیات کودک وجود ندارد. این ابهام حتی بیشتر از ابهام موجود در خصوص مبحثی به نام «ادبیات بزرگسال» است. همچنین، ابهامی است پیچیده‌تر

1. *Harry Potter*
2. *His Dark Materials*
3. *The Curious Incident of the Dog in the Night - time*
4. *The Book - Thief*
5. *Persepolis*
6. *Jacqueline Rose*

اثری منفرد، یکپارچه و قطعی در بین نیست که تعریف ادبیات کودک را شکل دهد. در عوض شماری از آثار ادبیات کودک در دست داریم که در زمان‌هایی متفاوت و به شیوه‌هایی متنوع برای مقاصد گوناگون به قلم اقصاری مختلف از مردم تولید و در قالب‌ها و رسانه‌هایی متفاوت عرضه شده‌اند.

به رغم این تلون و پراکندگی، در بین کسانی که در زمینه‌ای خاص کار می‌کنند، توافق‌هایی نسبت به آثاری که تولید می‌کنند، وجود دارد. یکی از اهداف مجموعه‌ی جان کلام در کتاب حاضر این است که برخی از فرض‌های رایج و مشترک درباره‌ی چیستی ادبیات کودک را به عنوان زمینه‌ای برای پژوهش و تدریس ترسیم کند. روشن کردن محدوده‌ی مطالبی که به عنوان ادبیات کودک رده‌بندی شده‌اند، بی‌تردید کار دشواری خواهد بود، علت این است که با توجه به انواع متنوع بررسی‌هایی که به صورت تبیین و نوعی، شناخت ما را از این رشته شکل می‌دهند، رعایت عدالت در این کار، غیرممکن است. در نتیجه می‌توان مفهوم مورد نظر را از این طریق شناسایی کرد که ببینیم تاریخش چگونه سازمان یافته است. همچنین، توجه کنیم که چه نوشته‌هایی در رده‌ی کودکان طبقه‌بندی شده و چگونه در طول زمان تغییر کرده‌اند. اصولاً چند مشکل ذاتی در رویکرد تاریخی وجود دارد. این مشکل به ویژه وقتی بیشتر می‌شود که تاریخ با خطرپذیری، به واقعیتی (ادبیات کودک) اشاره می‌کند که تحولی پیش‌رونده را پشت سر گذاشته و امروزه به تلقی خاصی که از ادبیات کودک و نیز شیوه‌ای که برای تولیدش وجود دارد، منتهی شده است. هنگامی که سازمان‌دهی مطالب به ترتیب زمانی صورت می‌گیرد، پرهیز از این تأثیر آسان نیست. اما پیشینه‌ای که در فصل اول فراهم آورده‌ایم، می‌کوشد دست‌کم محدوده‌ی مفهوم ادبیات کودک را ترسیم کند. این کار به جای آنکه با تکیه بر مفهوم ادبیات کودک در دوران پیشرفت و ترقی (زمان حاضر) صورت گیرد، بر اساس دوره‌هایی انجام می‌شود که تغییر و تداوم را نشان می‌دهند.

نکته‌ی دیگری که باید به خاطر سپرد، این است که تا همین اواخر، متون تاریخی با موضوع ادبیات کودک، تقریباً به طور انحصاری در کشورهای غربی و یا درباره‌ی آن‌ها نوشته شده‌اند که پیشینه‌ای استوار در انتشار کتاب برای کودکان داشته‌اند و این نوع از تاریخ به ناچار متمایل به فرهیختگان، گردآورندگان آثار، کتابداران و علاقه‌مندانی از آن کشورها بوده که کنفرانس برپا می‌کنند، نشریه راه می‌اندازند و دایره‌ی اصطلاحات را برای متون نظری و بحث‌و‌جدل در حوزه‌ی کودک گسترش می‌دهند. این میراث تاریخی، تلاش‌هایی را برای تبیین ادبیات کودک شکل داده که شامل تاریخ‌گونه‌ها (ژانرها) می‌شوند. همچنین می‌خواهند روشن کنند که ادبیات کودک چگونه اعتبار یافته و چگونه فرهیختگان در شماری از کشورهای غربی که آن را مورد مطالعه قرار داده‌اند، به آن می‌گریند. ادبیات کودک، شامل آثاری از بریتانیا، دیگر بخش‌های اروپای غربی و ایالات متحده‌ی آمریکا است که میل به غلبه بر دیگران دارد و این خصوصیت و وضعیت، شماری از دیگر سنت‌ها و حد و مرزها را تیره و مبهم می‌کند، محدوده‌هایی که در آن‌ها ادبیات کودک غرب از طریق داستان‌ها و شخصیت‌ها، نویسنده‌ها و تصویرگرانی از دیگر بخش‌های دنیا غنی شده است. پدیده‌هایی همچون جهانی‌سازی و اینترنت، دیگر انحراف‌هایی هستند که به نفع متن‌های منتشرشده‌ی انگلیسی زبان در کشورهای غیرانگلیسی حرکت کرده‌اند. هر چند، از یک نظر شرایط موجود، تاریخ ادبیات کودک را به شدت بد و نامعتبر جلوه می‌دهد، اما طرح کلی تاریخ که در فصل اول این کتاب آغاز می‌شود، مبتنی بر آثاری است که به زبان انگلیسی منتشر شده‌اند، حتی اگر نخستین بار به زبان دیگری نوشته شده باشند. در واقع بسیار پیش از مرحله‌ی فعلی جهانی‌سازی، که پیامد موج مهاجرت، استعمار، تبلیغات مذهبی، فعالیت‌های تجاری و اشغال

سرزمین هاست، اشتراکی قابل توجه در آنچه کودکان در نقاط مختلف جهان خوانده‌اند، مشهود است، زیرا تاریخ گسترده‌ی آمریکایی‌های انگلیسی‌تبار، نوعی همسانی خانوادگی با تاریخ ادبیات کودک در بسیاری از کشورها دارد.

ارزش‌های فرهنگی ادبیات کودک

از آنجا که ادبیات کودک یکی از نخستین راه‌های رویارویی نسل نوبا داستان‌هاست، نقش قدرتمندی در شکل بخشیدن به چگونگی تفکر و فهم ما از جهان دارد. داستان‌ها منابعی کلیدی برای تصاویر ذهنی، دایره‌ی واژگان، طرز تلقی، ساختار و شرح و توصیف‌هایی‌اند که ما برای تأمل در تجربه‌ها بدان‌ها نیازمندیم. زیرا وقتی این مفاهیم به حوزه‌ی ادبیات کودک سوق داده می‌شوند، اغلب به چارچوبی تعلیم و تربیتی از این یا آن نوع مقید می‌شوند. بنابراین چنین مفاهیمی حامل اطلاعاتی مهم درباره‌ی تغییرات فرهنگی در گذشته و حال هستند. در واقع، از یک طرف، پیشینه‌ی این مفاهیم، طولانی است؛ از طرف دیگر، مطالبی برای کودکان چه در خانه و چه در مؤسسه، رسمی یا غیر رسمی، در حیطه‌ی فرهنگ غنی و یا فرهنگ عامه که اغلب عناصری بصری دربردارند، نوشته می‌شوند. معنای این دو واقعیت در کنار هم این است که مواد و مطالبی که برای کودکان نوشته می‌شوند، ممکن است به‌طور ویژه، منبعی ارزشمند برای اطلاعات تاریخی درباره‌ی همه چیز باشند؛ از تصویرسیمای کودکان در گذشته و محیطی که در آن زندگی می‌کرده‌اند گرفته تا فروشگاه‌ها، خدمتکاران، درمان بیماری‌ها، مذهب، جنگ‌ها، مهاجرت، پیشرفت‌های علمی، جست‌وجوهای اکتشافی و بسیاری از این قبیل.

ادبیات کودک با آثار پیشینیان نیز در سطوحی چند لایه پیوند دارد. درست همان‌گونه که ما روزگاری کودک بودیم و نوشته‌ها باعث شدند

هستی خود را تداوم بخشیم و از آن‌ها تأثیر بگیریم، امروز هم به‌طور مستمر نوشته‌هایی برای کودکان تولید می‌شوند که در طول زمان، طوری به میدان آمده‌اند که بر شیوه‌ی اندیشیدن انسان درباره‌ی جوامع، سازمان بخشیدن بر آن‌ها و مدیریت‌شان تأثیر می‌گذارند. مسیر این جریان، یک‌سویه نیست. از یک سو، شاید دیدگاه‌های سنتی در نخستین متن‌ها حفظ شده‌اند. از سوی دیگر، یا به‌طور آگاهانه در آثار سنت‌گرای معاصر مورد توجه و پشتیبانی قرار گرفته‌اند و یا ناخودآگاه در آثاری که بی‌کم‌وکاست و همچون آینه، تمایلات اجتماعی جاری را بازتاب می‌دهند، زنده نگاه داشته شده‌اند. بسیاری از داستان‌هایی که امروزه در دسترس بچه‌ها قرار می‌گیرند، بازگویی و بازنویسی داستان‌های سنتی‌اند که در آن‌ها نویسندگان و تصویرگران، طرح‌های قدیم و جدید را به شیوه‌ای ارائه، نقد و با یکدیگر منطبق می‌کنند که ما از آن طریق قادر به تفسیر جهان می‌شویم. گفت‌وگویی که نویسندگان و تصویرگران میان شیوه‌های قدیم و جدید تفکر ابداع می‌کنند، شاید راه دیگری برای پاشیدن و پرورش بذره‌های تغییرات اجتماعی باشد. همین ویژگی را در شیوه‌ی مشارکت ادبیات کودک در قوام بخشیدن به مباحث برابری و تکریم می‌بینیم. این ظرفیت و قابلیت ادبیات کودک، دلبستگی خاصی در والتر بنیامین^۱ ایجاد کرد تا ضمن گردآوری کتاب‌های کودک، به قابلیت‌های نوشتن برای کودکان و نوجوانان بها دهد و به نسل‌های نوخاسته، رسم بنیادستیزی بیاموزد. او این کار را با جسارت بخشیدن به آن‌ها انجام داد تا در برابر شیوه‌های کهنه و دیرینه‌ی تفکر که دستاورد آموزش و پرورش رسمی‌اند، ایستادگی کنند. نوشتن برای کودکان، ساختارشکن باشد یا محافظه‌کار، ستایش برانگیز یا سطحی، منبعی غنی برای عرضه‌ی اطلاعات درباره‌ی فرهنگ و مشارکت در فرهنگ‌سازی است که ارزش آن، روزگاری دراز مورد غفلت قرار گرفته است.

1. Walter Benjamin